

Marcin Wałdoch

Samospaleńcy jako nowy ruch społeczny?

Próba systematyzacji zjawiska w ujęciu integralnym i systemowym

Streszczenie: Do aktów samospalenia dochodzi od tysięcy lat, a zjawisko swoje najsilniejsze ognisko posiada w Azji. Globalizacja i unifikacja sprzyjają błyskawicznemu przekazywaniu informacji. Do samospaleń dochodzi również poza systemem, wobec którego samospaleniec występuje w formie protestu, o czym może dowiedzieć się opinia publiczna na świecie i w systemie, którego protest dotyczy. Wbrew obiegowym opiniom, samospaleń dokonuje się przede wszystkim z przyczyn politycznych i społecznych, głęboko altruistycznych, a nie jak to proponują rozumieć przedstawiciele reżimów niedemokratycznych z powodu chorób psychicznych i społecznego niedostosowania ofiar. Zjawisko samospaleń z przyczyn politycznych zasługuje na systematyczną obserwację i analizę ze strony przedstawicieli nauk o polityce, gdyż podobnie jak miało to miejsce w Tunezji (2010), samospalenie może być znakiem głębokich przemian politycznych na obszarze wielu państw. Samospalenia wywoływane są przez rządzących i posiadających władzę w różnych wymiarach życia poprzez łamanie praw człowieka.

Słowa kluczowe: samospalenie, analiza systemowa, nowe ruchy społeczne, globalizacja, prawa człowieka.

*Spalenie się na śmierć
jest najszlachetniejszą formą walki**

Uważa się, że w kulturze Zachodu samospalenia są rzadkim zjawiskiem¹, dla którego przyjęło się zakładać, iż następuje w wyniku: samobójstwa, wypadku lub zabójstwa. W ujęciu prawnym samobójstwa są elementem suicydologii². W Encyklopedii PWN samospalenie określa się jako: „samobójstwo przez spalenie się żywcem, popełniane najczęściej na znak protestu”³. Samobójstwa, również w Polsce, mają dużą moc oddziaływania na sytuację polityczną, szczególnie jeśli dokonywane są przez członków elit lub osoby wskazujące na politykę jako sferę bodźców, które pchnęły te osoby do decyzji o odebraniu sobie życia⁴. Stąd samobójstwa w określonych okolicznościach spełniają warunki zjawiska politycznego. Większa liczba samobójstw poprzez samospalenie jest notowana w tych częściach świata, które są ubogie, szczególnie w państwach o niskich i średnich dochodach obywateli, czyli w Afryce, na Bliskim Wschodzie i w Azji Południowej. Przyczyn samospaleń upatruje się w różnych czynnikach: ekonomicznych, psychicznych, społecznych, kulturowych, ale i w uwarunkowaniach rodzinnych, religijnych, etnicznych, bezpieczeństwa i trwałości uczuć, dostępności materiałów łatwopalnych⁵. Próżno jednak szukać

* Thich Tri Quang – mnich buddyjski i dysydent w Wietnamie w latach 60. XX w.

¹ W Europie Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych samobójstwo przez samospalenie, to ok. 1% przyczyn samobójstw. Zob. A. Ahmadi, R. Mohammadi, D. C. Schwebel, N. Yeganeh, A. Sourosh, S. Bazargan-Hejazi, *Familial Risk Factors for Self-Immolation: A Case-Control Study*, „Journal of Women’s Health” 2009, vol. 18, no. 7, s. 1025–1026.

² B. Hołyst, *Suicydologia*, Warszawa 2012, s. 962.

³ *Encyklopedia PWN* (on-line), <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/samospalenie.html>, 11.12.2017.

⁴ Wspomnieć należy samobójstwa: Barbary Blidy z SLD, Andrzeja Leppera z Samoobrony (wiele środowisk wątpi w to, że były wicepremier targnął się na swoje życie), gen. Sławomira Petelickiego.

⁵ W państwach tych regionów świata, samobójstwo przez samospalenie dokonuje nawet ¼ samobójców, jak to ma miejsce w Iranie. Uważa się, że w Iranie kobiety, które popełniają samobójstwo poprzez samospalenie próbują przede wszystkim

w literaturze polskojęzycznej jasnego zdefiniowania przyczyn samospaleń lub takiego ich scharakteryzowania, które pozwoliłoby na głębsze, aniżeli stereotypowe, zrozumienie tego istotnego zjawiska politycznego.

Choć dla kultury Zachodu samobójstwo poprzez samospalenie jest czymś obcym, to w historii Europy istniała akceptacja dla samospaleń celem ulżenia dolegliwościom ludzi starych oraz w przypadku wdów, które pozostały bez opiekuna. Dotyczyło to ludów germańskich. Brak akceptacji społecznej dla samospaleń wiązać należy z kulturowym potępieniem samobójstw w kulturze chrześcijańskiej. Włącznie z odebraniem samobójcom prawa do pochówku po synodzie hiszpańskim z 563 r. Ludwik XIV we Francji nakazał masakrować publicznie ciała samobójców oraz konfiskował ich majątki. Także prawo amerykańskie, hiszpańskie i rosyjskie kryminalizowało samobójstwo, wskazywało konieczność wleczenia ciała samobójcy nabitego na pal głównymi traktami miast. Prawo ewoluowało powoli, a społeczna akceptacja i zrozumienie dla aktu samobójstwa nastąpiło w XIX i XX w. W Anglii dopiero w 1961 r. przyznano samobójcom prawo pochówku⁶. W Biblii zaś, która jest świętą księgą dla Żydów i chrześcijan napisano o samobójstwach: Abimeleka syna Gideona (kazał się zabić po odniesieniu rany w bitwie); Samsona (zdecydował się na odwetowy atak samobójczy na Filistynów, ginąc wraz ze swoimi ofiarami); Saula (samobójstwo w wyniku poniesionej przegranej w bitwie, samobójstwo popełnił też jego giermek, który w Biblii pozostał bezimienny); Zimriego (po

kim przyciągnąć uwagę wobec swego położenia. Jak wykazały badania, samospaleń w kontekście położenia socjo-ekonomicznego dokonują w Iranie osoby wywodzące się z rodzin średniozamożnych (58% przypadków), biednych (35% przypadków) i bogatych (7% przypadków). Ponadto zaledwie 18% dokonujących samospalenia miało w swej kartotece zdrowotnej informacje o słabej kondycji psychicznej bądź chorobie psychicznej. Według badaczy tego zjawiska w Iranie, to konflikt z innym członkiem rodziny lub współmałżonkiem miał największy wpływ na decyzję o samospaleniu. Może to wskazywać na duży wpływ najbliższego otoczenia. Zob. A. Ahmadi, R. Mohammadi, D. C. Schwebel, N. Yeganeh, A. Souroush, S. Bazargan-Hejazi, dz. cyt., s. 1025, 1027.

⁶ *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym. System Prawa Karnego*, t. 10, red. J. Warylewski, Warszawa 2016, s. 140–141.

przegranej bitwie podłożył ogień pod pałac, rzucając się w płomień); Achitofela (który się powiesił świadom niepowodzenia swych politycznych knowań)⁷ oraz sambójstwo Judasza Iskarioty (powiesił się, świadom wagi zdrady wobec Jezusa)⁸. Brak jednak w tym fundamentalnym dla kultury zachodniej dziele świadectwa samospalenia w akcie protestu. Tak w zarysie na Zachodzie ujmowano problem samospaleń w przeszłości. Samospalenia posiadają swoją specyfikę społeczną, ci którzy ich intencjonalnie dokonują nie powodują ani zniszczeń materialnych, ani też kolejnych ofiar, uważają, że występują w imię wyższych wartości. Wśród wyznawców różnych wielkich religii w latach 1963–2002 najwięcej samospaleń dokonali wyznawcy buddyzmu i hinduizmu. Buddyści żyją w większości w państwach niedemokratycznych (Bangladesz, Bhutan, Myanmar, Tajlandia, Wietnam, Kambodża, Laos, Chiny, Nepal), gdzie wyjątkiem jest Mongolia, którą uznać należy za państwo o reżimie demokratycznym. Hinduści zaś żyją w relatywnie demokratycznych reżimach politycznych, czyli głównie w Indiach⁹. Interesujące są też statystyki za lata 1963–2002 wykazujące, że na 10 tys. samobójstw dochodzi do 1 samospalenia, stąd wnioskuje się, że skłonności samobójcze nie prowadzą do samospaleń. Większość aktów samospalenia nie spotyka się z żadnym odzewem społecznym¹⁰. Jest to więc swoista forma protestu, poświęcenia życia jednostki lub grupy na ołtarzu sprawy. Podejmowana często, gdyż wcześniejsze, bardziej konwencjonalne formy protestów społecznych, nie przyniosły żadnych rezultatów. W reżimach niedemokratycznych, szczególnie totalitarnych, władza narzuca postrzeganie samospaleń w kategoriach czynników psychologicznych, tworząc narrację dyskursu publicznego wskazującą na mentalne dolegliwości „żywej pochodni”, jako czynnika, który pchnął

⁷ Y. Shemesh, *Suicide in the Bible*, „Jewish Bible Quartely” 2009, vol. 37, nr 3, s. 157–168.

⁸ *Nowy Testament: Ewangelia według św. Mateusza*, Mt 27 (on-line), <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=363&slowa=judasz>, 13.12.2017.

⁹ *Freedom in the World 2018*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>, 08.02.2018.

¹⁰ M. Biggs, *Dying Without Killing: Self-Immolation 1963–2002*, [w:] *Making Sense of Suicide Mission*, red. D. Gambetta, Oxford 2005, w różnych miejscach.

daną osobę do samospalenia. I tak, każdy kto przeżył próbę samospalenia w ZSRS trafił do szpitala psychiatrycznego¹¹. Najprostsze i najbardziej błędne bądź zmanipulowane wyjaśnienie samospaleń, to choroba psychiczna.

Obecnie samospalenia stały się globalnym tematem politycznym, silnie wpływającym na zachowania korporacji transnarodowych wobec państw. Przykładem może być domniemane cenzurowanie w 2015 r. na portalu społecznościowym Facebook informacji w postaci postu video, który zamieszczony był jako relacja z samospalenia Kalsanga Yeshe, 37 letniego mnicha, w prowincji Syczuan obejmującej częściowo Tybet. Jak uważała autorka postu, Facebook chcąc wejść na chiński rynek, stał się podatny na polityczne żądania Pekinu, cenzurowania zamieszczanych na nim treści¹². Być może na zjawisko samospalenia wpływ mają pogłębiające się nierówności społeczne, na które jak dotąd politycy nie znaleźli rozwiązania, a te podawane im przez naukowców są zbywane milczeniem. Nierówności społeczne są uważane za źródło braku ładu politycznego i barierę w rozwoju gospodarczym i politycznym¹³. Sugeruje się więc, że wpływ na występowanie samospaleń mają w jakiejś mierze nierówności społeczne, ale jakiego typu są to nierówności? Czy są to nierówności w osiągniętych dochodach? Dostępie do prestiżu? Czy też inne ich typy? Ponadto przyczyn samospaleń można doszukiwać się w modelu gospodarki tzw. wolnorynkowej, zgodnej z ideologią neoliberalną, która w wielkiej mierze zmieniła funkcjonowanie jednostki i rolę państwa w jej życiu *de facto* w wielu obszarach życia, pozostawiając obywatela w państwach świata samemu sobie, w imię zasad wolnorynkowych. W Chinach na przykład efektem przyjętego modelu gospodarczego jest corocznie 250 tys. samobójstw. Co więcej, obywatele mierzą się z nierówną walką o swoje prawa i ich respektowanie, tak przez państwo jak i przez korporacje transnarodowe, które za przy-

¹¹ Tamże.

¹² *Facebook censored Tibet self-immolation video to eye China market?*, "Tibetan Review" 2015, January-February, s. 13.

¹³ A. Gwiazda, *Nierozwiązany problem nierówności*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 2/(42), s. 26–44.

zwolnieniem państwa partycypują we władzy, i obserwują każdy krok obywateli w życiu codziennym dzięki rozwiniętym technologiom¹⁴. Taki stan rzeczy słusznie może wywoływać u obywateli świata stan lęku i poczucie omnipotencji struktur władzy wpisanej w państwo i kapitał¹⁵.

Podłoże teoretyczne i metoda

Celem autora niniejszego studium jest przede wszystkim wskazanie, jak definiować samospalenie z przyczyn politycznych, aby do tak postawionego celu dotrzeć, należało znaleźć odpowiedzi na pytania o przyczyny, cele i konsekwencje samospaleń jako aktów politycznych, wskazując przy tym na podłoże ideowe i odwołania tychże aktów politycznych do myśli politycznej. Drugim zaś celem jest wskazanie, jak czynniki globalizacji, takie jak unifikacja gospodarki, dywersyfikacja kulturowa i nierówności społeczne oddziałują na skalę zjawiska samospalenia oraz jaki wpływ mogą nań mieć reżimy polityczne. W końcu też należało dokonać próby systematyzacji i kategoryzacji zjawiska w odniesieniu do świata polityki. Taką właśnie próbę autor podjął. W studium tym autor stawia hipotezę stanowiącą przypuszczenie, że do samospaleń o podłożu politycznym dochodzi nie z przyczyn osobistych i psychologicznych, ale kulturowych i politycznych, a szczególnie w wyniku braku możliwości spełniania aspiracji i ambicji jednostkowych i grupowych w określonych systemach politycznych. Dla tak sformułowanej hipotezy postawiono następujące pytania badawcze: jaki wpływ na występowanie samospaleń ma reżim polityczny danego państwa; w jakim stopniu takie czynniki jak nierówności społeczne, rozwój społeczny; jakość demokracji wpływają na występowanie aktów

¹⁴ T. Klementewicz, *Stawka większa niż rynek. U źródeł stagnacji kapitalizmu bez granic*, Warszawa 2015, w różnych miejscach.

¹⁵ Szczególnie istotne jest w tym kontekście znaczenie nierówności w podziale dochodów i majątków dla zrozumienia istoty władzy wpisanej w kapitał: Zob. T. Piketty, *Kapitał w XXI wieku*, przeł. A. Bilik, Warszawa 2015, w różnych miejscach.

samospalenia; jakiego rodzaju żądań nie spełnia system polityczny, powodując akty samospalenia? Do jakiego kanonu myśli politycznej odwołują się dokonujący samospalenia? Czy samospaleńcy tworzą nowy ruch społeczny? Jeśli jest to nowy ruch społeczny, to jakie są jego cechy? Czy samospalenia determinowane są miejscem urodzenia i zamieszkania, lokalną kulturą i obyczajem? Czy determinowane są miejscem w strukturze społecznej?

W ujęciu teoretycznym przyjęto założenie wynikające z teorii podejścia integralnego, zgodnie z tą teorią człowiek stanowi twór oddający cechy kulturowe, a nawet geograficzne w połączeniu z charakterystyką wynikającą z genotypów. Takie podejście zakłada istnienie relacji pomiędzy ewolucją biologiczną i kulturową. Nadto określa człowieka jako istotę uspołecznioną, gotową do interakcji i poświęcania się, w tym do dzielenia się zdobytymi dobrami i współpracy, czyli przejawiając altruizm, empatię. Piszemy w tym względzie wręcz o społeczności jako zbiorze jednostek gotowych do „emocjonalnej inwestycji w innych”. Z biegiem czasu ludzkość wykształciła zespół abstrakcyjnych norm, którymi posługuje się dla wzbudzania i wyrażania emocji, nie tylko jednostkowych, ale i grupowych, które znajdują zrozumienie i poparcie. Taki stan rzeczy rzutuje także na ludzkie cele i działania, bowiem człowiek okazuje się być zdolny do działań dla idei wysoce abstrakcyjnych, nierzadko w imię jedynie uczuć związanych z przeżyciem bliskim wizji do której dąży. Politykę w tej perspektywie można pojmować jako walkę o życie. Impulsem do działania dla ludzi w sferze polityki może być nastawanie na poczucie bezpieczeństwa w różnych wymiarach¹⁶. Ujęcie to w zasadzie upodmiotowiło w ocenie autora niniejszego tekstu człowieka do tego stopnia, że zyskuje on jako jednostka możliwość wpływu na bieg dziejów. Akty samospalenia z przyczyn politycznych dokonywane są *ex definitione* w sferze publicznej, która dla jednostki ludzkiej związana jest z takimi aspektami jej działania jak: „złudzenia, wy-

¹⁶ A. Laska, *Teoria polityki: próba ujęcia integralnego*, Bydgoszcz 2017, s. 43–61; W tym ujęciu należy uznać już na wstępie, że samospalenia polityczne to samobójstwa, które należy zakwalifikować zgodnie z kategoryzacją samobójstw Emila Durkheima do samobójstw altruistycznych – wynikających z więzi ze społeczeństwem, a także etnią lub narodem.

obrażenia, fantazje, pożądanja, zamierzenia, oczekiwania, motoryka ciała, intencje i zachowania habitualne, rozumienie pojęć za pomocą innych pojęć, stereotypy, mity oraz zapośredniczone z lokalnego środowiska życia schematy interpretacji świata i działań¹⁷. Jednostka „wraść w system” poprzez powtarzające się kontakty ze sferą społeczną, polityczną i kulturową. W ten sposób powstaje tzw. marker mentalno-kulturowy, któremu przypisuje się funkcję stymulatora ludzkich zachowań, zgodnych z logiką systemu. Nie bez znaczenia pozostaje jednak środowisko i społeczna *praxis* posiadająca funkcję bodźca dla ludzkich zachowań i postaw w sferze publicznej, odwołując się silnie do sfery ludzkich, nieintencjonalnych, emocji¹⁸. W ujęciu teoretycznym nie bez znaczenia jest rozumienie tego, czym są ruchy społeczne. Jeśli te z dawnej przeszłości możemy określić jako ruchy robotnicze, chłopskie, itd., a z bliższej wyodrębnić te, które zdają się być formami walki o swoistą emancypację przedstawicieli różnych grup społecznych, to jasnym staje się, że ruchy społeczne, a szczególnie nowy ruch społeczny ewoluują. Autor przyjął stanowisko zgodnie z którym o powstaniu ruchu społecznego świadczy powtarzalność podejmowanych działań społeczno-politycznych – przeciwnie więc do incydentalnych zdarzeń, wypadków, itd.¹⁹ Ponadto jednak na uwadze autor miał szersze i głębsze interpretacje nowych ruchów społecznych. Nowe ruchy społeczne powstały w latach 60. XX w. działały przede wszystkim zgodnie z myślą o konieczności doprowadzenia do zmiany politycznej. Ruchy te charakteryzuje swoista działalność zbiorowa i elementy wspólnej tożsamości. Nowe ruchy społeczne według Clausa Offe mogą przybierać formę masowych protestów, a wiążą się przede wszystkim ze sprzeciwem wobec „wzrostu polityki państwa na życie obywateli”. Są to ruchy tworzone oddolnie, bez formalnych liderów lub przy braku wyróżniania pozycji lidera w ruchu, w których dużą rolę pełnią „ochotnicy-agitatorzy”. Według Alaina

¹⁷ K. Dziubka, *Ponowoczesny człowiek publiczny i jego markery mentalno-kulturowe*, „Filo-Sofija” 2014, nr 24/(1), s. 97.

¹⁸ Tamże, s. 101–102.

¹⁹ G. Ulicka, *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Warszawa 1993, s. 7.

Touraine'a nowe ruchy społeczne przede wszystkim koncentrują się na walce w obronie praw człowieka. W czasach społeczeństwa informacyjnego nowe ruchy społeczne posługują się technologiami informacyjnymi dla sprawnego komunikowania się i silnego oddziaływania na opinię publiczną²⁰. W takiej perspektywie, samospaleńcy to nowy ruch społeczny czerpiący z bogatej tradycji protestu jednostek, które jak wskazują analizy przypadków samospaleń dokonywane były z pobudek altruistycznych, jako akt poświęcenia, który jest częstokroć doceniany przez społeczeństwo lub jego wybrane grupy w przeciwieństwie do ogólnie potępianego samobójstwa²¹.

Do samospaleń o podłożu politycznym dochodzi od tysięcy lat, a za ojczyznę zjawiska uznaje się Chiny, gdzie do pierwszych zanotowanych samospaleń politycznych dochodziło już w IV n. e., choć i tę formę protestu na przykład wobec polityki Imperium Rzymskiego obserwowano w basenie Morza Śródziemnego. W przeszłości dochodziło też do samospaleń grupowych w formie aktu politycznego, do czego posunęli się Koptowie w Rosji, zagrożeni konwersją na prawosławie. Uważa się, że samospaleńcy są głosem bezsilnych wobec tych, którzy posiadają władzę²², wołaniem tych, którzy nie widzą dla siebie i swojej grupy przyszłości i szans na zmiany. Można uprawdopodobnić, że samospaleńcy są nowym ruchem społecznym o charakterze kontestacyjnym. Z pewnością ruchem o innym charakterze aniżeli np. dociekliwi, którzy posiadają program pozytywny, ale podobnie jak oni stanowiący nieformalny i globalny nowy ruch społeczny²³. Duża liczba samospaleń z przyczyn politycznych może

²⁰ I. Kapsa, *Nowe ruchy społeczne I ich wpływ na funkcjonowanie systemów politycznych*, [w:] *Uczestnictwo polityczne w ujęciu teoretycznym i praktycznym*, red. K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk, R. Ożarowski, Gdańsk 2017, s. 234–236.

²¹ B. Park, *Sociopolitical context of self-immolations in Vietnam and South Korea*, "Archives of Suicide Research" 2004, nr 8, s. 84–88.

²² J. Verini, *A terrible act of reason: when did the self-immolation become the paramount form of protest?*, "The New Yorker" 16 maja 2012 (on-line), <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/a-terrible-act-of-reason-when-did-self-immolation-become-the-paramount-form-of-protest>, 22.12.2017.

²³ Zob. M. Wałdoch, *Dociekliwi jako nowy ruch społeczny: aspekty polityczne prawa dostępu do informacji publicznej w Nowej Zelandii*, „Politeja” 2017, nr 48, s. 257–276.

być nienotowana przez opinię publiczną przez wzgląd na przyjęte strategie medialne i postawy władzy publicznej. Znane są przykłady nawoływania nawet przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), jak w 1993 r. do tonowania przekazów medialnych o samospaleńcach. Dochodzi również do wyciszania takich przypadków w różnych miejscach świata, a nawet do powstawania wokół samospaleń tzw. zmywy milczenia²⁴.

Być może jest tak, że pomimo znacznego wydłużania się listy państw demokratycznych w ostatnich dekadach, nie we wszystkich ludzie są upojeni duchem demokracji liberalnej, ale zdolni pozostają do wysokiej wiary we własną moc i zdolności, moc przede wszystkim sprawczą i wpływ na dzieje ludzkości, a być może takie podejście to błędna iluzja jednostek. Samospalenia rozpatruje się w niniejszym studium jako wyraz braku uznania, deficyt samoświadomościowych odczuć danej wspólnoty. Za Francisem Fukuyamą przyjęto założenie, że demokracja liberalna w sposób najpełniejszy umożliwi realizację aspiracji i ambicji indywidualnych i grupowych, najlepiej też radzi sobie z kształtowaniem mechanizmów „balansu władzy” pomiędzy różnorodnymi grupami interesów. W założeniu więc do samospaleń nie powinno dochodzić w demokracjach liberalnych, gdyż te gwarantują „uznanie” dla obywateli i ich osiągnięć, znaczenia, odmienności²⁵. Ważnym obszarem refleksji teoretycznej nad rozważanym zagadnieniem samospaleń jest też jakość życia, którą autor rozpatruje przez kategorię wolności, o czym pisał Amartya Sen, jako o zestawie wolności politycznych. Koncepcja A. Sena określa, że możliwości rozwoju człowieka i realizacji wolności uzależnione są od wielu czynników, również poza ekonomicznych²⁶. Jeśli zaś upatrywać w ustroju państwa, typie reżimu politycznego przyczyn samospalenia, to należy wskazać na warunki i procedury demokracji

²⁴ M. Biggs, dz. cyt., w różnych miejscach.

²⁵ F. Fukuyama, *Koniec historii i ostatni człowiek*, przeł. T. Bieroń, M. Wichrowski, Kraków 2017, w różnych miejscach.

²⁶ Zob. A. Płachciak, *Sena koncepcja rozwoju jako wolności a idea »sustainable development«*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2010, vol. 13, nr 1, s. 150–151.

oraz możliwe naruszanie sfery aksjologicznej demokracji²⁷. Z perspektywy władzy samospalenia jako akty polityczne mogą się okazać problematyczne w kontekście jej legitymizacji. Punktem odniesień teoretycznych jest także analiza systemowa w ujęciu metody *input-output*, przez co samospalenia postrzega się jako nacisk na system polityczny, swoistą metodę formułowania żądań, i stąd wysnuwa się ocenę wpływu takich zdarzeń na decyzje systemu i jego proces samoregulacji. W perspektywie tej, autor, rozpatrując systemy polityczne uznaje za dysfunkcyjne, te systemy w których dochodzi do samospaleń, które są tylko ostatecznym i jednostkowym przejawem – odpryskiem, „choroby systemu”, ale owa dysfunkcyjność nie jest cechą immanentną systemu, a może być tylko jego cechą temporalną, co uzależnione jest od zdolności systemu do reakcji na żądania²⁸. Autor wyszedł więc z założenia, że najbardziej płodne poznawczo będzie podjęcie próby wiązania cech powtarzających się zjawisk w różnych ujęciach teoretycznych zgodnie z dyrektywą metody kolejnych zbliżeń²⁹.

Materiał empiryczny stanowiły treści uzasadnień wyroków sądowych w Polsce oraz materiały prasowe, których kwerendę dokonano w mediach elektronicznych. Przeprowadzono badanie jakościowe z odwołaniem do analizy ilościowej.

Stan badań

Na gruncie polskim dostrzegalna jest luka poznawcza w odniesieniu nauk o polityce wobec zjawiska samospalenia. Podejmowane są próby

²⁷ Wydaje się, że można pisać o strukturze demokracji, bowiem zarówno takie warunki jak zakaz tortur, wolność słowa, przekonań, poglądów, wyznania, podział władz, neutralny wymiar sprawiedliwości oraz sfera aksjologiczna w której to lud jest suwerenem i stanowi prawa przez swych reprezentantów tworzą strukturalny obraz demokracji. Zob. T. Buksiński, *Demokracja jako ideologia*, „Filio-Sofia” 2016, nr 35, s. 36–37.

²⁸ T. Langer, *Amerykańska wersja analizy systemowej w nauce o państwie*, Warszawa 1977, s. 37, 135.

²⁹ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2006, s. 131.

określenia czy samospalenia są aktem terroryzmu, jak chciałby rząd Chińskiej Republiki Ludowej, czy też nimi nie są³⁰. Brakuje jednak szerszej i głębszej refleksji również w odniesieniu do czynników globalizacji. Nie ma w literaturze polskiej żadnej monografii na temat samospaleń w ujęciu globalnym. Jest natomiast dostępna książka o charakterze reporterskim tybetańskiej pisarki Oser pod tytułem *Tybet płonie*, której autorka w 2015 r. podsumowała liczbę ofiar samospaleń w Tybecie na 146 osób za lata 2008–2012³¹. Natomiast literatura anglojęzyczna oferuje znacznie szerszą charakterystykę zagadnienia. Ben Park zaproponował pięć czynników lub zagadnień wpływających na decyzje o samospaleniu politycznym: 1. Silna identyfikacja z przyczynami oporu wobec władzy; 2. Motywacja idealistyczna i chęć jej manifestowania; 3. Wyraziście zarysowane granice moralne; 4. Nawoływanie do działania; 5. Samospalenie jako ostateczny akt działalności, akt wyższej konieczności³², z którymi to założeniami autor niniejszego studium zgadza się.

W perspektywie doświadczeń Europy Środkowo-Wschodniej

Uważa się, że akty samospalenia w ostatnich dekadach zapoczątkowała samobójcza śmierć Quang Duca, buddyjskiego mnicha występującego przeciwko prześladowaniom religijnym w Wietnamie, który dokonał samospalenia w 1963 r. Od tamtej pory samospaleń z przyczyn politycznych na całym świecie dokonało od 800 do kilku tysięcy osób, a samospalenie się mnicha z Półwyspu Indochińskiego uznaje się za iskrę zapalną samospaleń z przyczyn politycznych w XX i XXI w.³³ W jego ślady, odwołując się do tego konkretnego aktu, którego dokonał Quand Duc, poszło wielu innych protestują-

³⁰ K. Bielawski, *Samospalenia Tybetańczyków – już terroryzm czy jeszcze nie?*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku. Holistyczna ocena bezpieczeństwa: aspekt współczesny” 2014, nr 31, s. 323–333.

³¹ Oser (Tsering Woesser), *Tybet płonie*, przeł. A. Kozieł, Warszawa 2017.

³² B. Park, dz. cyt., s. 92–96.

³³ M. Biggs, dz. cyt.

cych w regionie, jak wietnamska studentka Nhat Chi Mai, która była buddystką występującą przeciwko wojnie w Wietnamie. Dokonała samospalenia w 1967 r. W 1970 r. samospalenia z przyczyn ekonomicznych dokonała walcząca w ten sposób o lepsze warunki pracy i wyższe płace w Korei Południowej Chun Tae Il³⁴. Samospalenie Quang Duca nastąpiło u progu III rewolucji przemysłowej, związanej z komputeryzacją i automatyzacją³⁵, czyli wzrostem możliwości komunikowania się ludzi. Do najszerzej znanych opinii publicznej w Polsce samospaleń dochodziło w Europie Środkowo-Wschodniej, w akcie politycznego protestu. Były to samospalenia: Ryszarda Siwca 8 września 1968 r. w Warszawie na Stadionie Dziesięciolecia w czasie ogólnopolskich dożynek. Aktu tego dokonał na oczach 100 tys. Polaków i w obecności władz państwa, zmarł trzy dni później w szpitalu³⁶. R. Siwiec protestował przeciwko reżimowi komunistycznemu i inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację. Był to, jak można to dziś odczytywać, najbardziej jaskrawy wyraz protestu przeciwko udziałowi Ludowego Wojska Polskiego w ataku na zmiany polityczne zainicjowane w Pradze. Jak napisał R. Siwiec na swoich ulotkach: „Ginę po to, żeby nie zginęła wolność, prawda, człowieczeństwo”. Ten dziś szeroko znany fakt z historii PRL, był nieznanym w Polsce wydarzeniem przez około pół roku do chwili samospalenia się przez R. Siwca, a opinia publiczna mogła się o nim dowiedzieć z rozgłośni Radia Wolna Europa³⁷. Szerzej jednak opinia publiczna w Polsce dowiedziała się o sprawie dopiero 20 lat później. Przypuszcza się, że R. Siwiec dokonał samospalenia, inspirując

³⁴ B. Park, dz. cyt., s. 81–82.

³⁵ Autor zakłada, że I rewolucja przemysłowa wiązała się z wynalezieniem krosna i później silnika parowego, II rewolucja to rozpowszechnienie się elektryczności i linii produkcyjnej związanej z produkcją masową, a III rewolucja przemysłowa to wynalezienie i rozpowszechnienie mikroprocesorów oraz komputerów osobistych i procesem automatyzacji produkcji, zaś IV rewolucja przemysłowa wiąże się z rozpowszechnieniem Internetu i coraz powszechniejszym udziale wysokich technologii nie tylko w codziennym życiu, ale i w biologicznym organizmie ludzkim.

³⁶ *Ryszard Siwiec samospalenie 8 września 1968*, <https://www.youtube.com/watch?v=IhjRS9PWBwk>, 11.12.2017.

³⁷ A. L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 360.

się działaniami mnichów buddyjskich, którzy w analogiczny sposób wyrażali swój sprzeciw wobec wojny w Wietnamie. R. Siwec był człowiekiem o wysokiej świadomości politycznej, wiele czytał i analizował audycje radiowe o polityce³⁸, interesował się historią i śledził na bieżąco wydarzenia polityczne. Postanowił zaprotestować przeciwko tyranii kłamstwa i zła – jak sam napisał w swoim przesłaniu³⁹. Pamięć o Ryszardzie Siwcu jest wciąż żywa, a polski Sejm oddał mu hołd uchwałą o uczczeniu jego pamięci⁴⁰. Można więc uznać, że w pewnych okolicznościach akty samospalenia są nie tylko tolerowane, ale i uznane za heroiczne.

Samospalenie jest też wykorzystywane jako groźba i szantaż wobec instytucji państwowych, jak miało to miejsce w Polsce, kiedy obywatel wypowiadając groźby samospalenia, wywierał nacisk na instytucje państwa, którym jednocześnie zarzucał znowę wycelowaną w niego⁴¹. Problem dotyczy także polskiej prowincji, gdzie obywatele grozili już w przeszłości, jak w Chojnicach, samospaleniami w proteście przeciwko działaniom władz państwowych i aktywności polityków określonych partii politycznych⁴². Podobnie było też w przypadku, który rozpatrywał Wojewódzki Sąd Administracyjny w Białymstoku, gdzie obywatel groził samospaleniem w związku z konfliktem jaki narósł wokół jego uprawnień do kierowania pojazdami⁴³. Inny przykład z 2005 r. wskazuje, że jeden z obywateli polskich pismem do Sądu wypowiedział posłuszeństwo Sądom RP, a kiedy te nie uwzględniły jego stanowiska podjął próbę samospa-

³⁸ *Samospalenie Siwca przeszło niezauważone*, „dziennik.pl” 8 września 2008, <http://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/79808,samospalenie-siwca-przeszlo-niezauwazone.html>, 11.12.2017.

³⁹ M. Drygas, *Usłyszcie mój krzyk*, 1991, <https://www.youtube.com/watch?v=S9pBu5rffAA>, 11.12.2017.

⁴⁰ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie uczczenia pamięci Ryszarda Siwca z dnia 6 marca 2009 r.

⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie VI Wydział Cywilny z dnia 13 marca 2017, sygn. VI ACa 1405/15, www.orzeczenia.ms.gov.pl, 11.12.2017.

⁴² mż, *Samospalenie przed sądem?*, „chojnice24.pl” 4 listopada 2013, <http://chojnice24.pl/artykul/16890/samopodpalenie-przed-sadem/>, 14.12.2017.

⁴³ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Białymstoku z dnia 19 stycznia 2016 r., sygn. II SA/Bk 627/15.

lenia⁴⁴. Jeden z cudzoziemców w Polsce, zagrożony wydaleniem z terytorium RP, również zagroził instytucjom państwowym samospaleniem, co Sąd uznał za wywieranie niedozwolonego nacisku na pracowników administracji państwowej⁴⁵. Innym przykładem może być samospalenie Jana Palacha 19 stycznia 1969 r., który dokonał tego czynu, podobnie jak R. Siwiec, w akcji protestu politycznego wobec wejścia wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji w 1968 r. J. Palach, który sam siebie nazwał „pierwszą pochodnią”, był studentem Uniwersytetu Karola w Pradze wraz ze swymi koleżankami i kolegami – praskimi żakami – zawiązał nieformalne grono samospaleńców z zamiarem, którzy losowali spośród siebie „pierwszą pochodnię”. Pisał, że chce „obudzić naród tej ziemi”⁴⁶.

Najnowsze przykłady samospaleń w Polsce i na świecie

W 2008 r. doszło do masakry w Ngabie w Tybecie, gdzie milicja chińska zabiła ponad 20 osób spośród protestujących przeciwko przymusowi zatykania chińskiej flagi na buddyjskim klasztorze Kirti. Rok później jeden z mnichów klasztornych, Tape, podpalił się w protestie przeciwko chińskiej polityce. Pomimo tego, że mnich dokonał samospalenia chińskie służby bezpieczeństwa strzelały do niego, gdy płonął. Mnich przeżył, ale nie wiadomo, gdzie jest więziony przez władze. Natomiast jego czyn przekuł się w powstanie ruchu protestu, wywołując masowe demonstracje, do których dochodziło także po kolejnych samospaleniach. Od dnia samospalenia Tape, czyli od 7 lutego 2009 r. do 9 lipca 2015 r. spaliło się, idąc śladem Tape 146

⁴⁴ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 listopada 2009 r., sygn. II FZ 459/09.

⁴⁵ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 marca 2017 r., sygn. II OSK 1926/15.

⁴⁶ *Symbol zdradzonego pokolenia*, 19 stycznia 2017, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/763130,Jan-Palach-symbol-zdradzonego-pokolenia>, 12.12.2017; O Janie Palachu trzy odcinkowy serial nakręciła Agnieszka Holland: *Burning Bush*, zwiastun HBO, <https://www.youtube.com/watch?v=ZlvshoNsY7g&t=45s>, 19.12.2017.

osób, w przedziale wiekowym od 16 do 64 lat, z czego zginęło 125. Samospaleń w tej liczbie dokonało też 8 mniszek tybetańskich. Z testamentów niektórych samospaleńców, którzy pozostawili testamenty, wynika, że główne przesłanie mające iść za aktem samospalenia to dla 37% z nich nawoływanie swych pobratymców do działania; ok. 30% wyrażało w ten sposób modlitwę za przywódcę duchowego Dalajlamę; ok. 28% dawało wyraz odwagi i odpowiedzialności; ok. 24% w imię tożsamości narodowej i solidarności, ok. 22% wołało w ten sposób o niepodległość; ok. 20% wysuwało żądanie zmian politycznych; ok. 17% pisało, że sytuacja jest nie do zniesienia, beznadziejna; ok. 13% podejmowało ochronę języka ojczystego; ok. 6% liczyło na zwrócenie uwagi społeczności międzynarodowej na problem Tybetu. Za samospalenie, które jest uznane w Chinach za zbrodnię, obowiązuje odpowiedzialność zbiorowa (wobec rodziny, sąsiadów, a nawet całych wsi z których pochodził samospalenię). Chińczycy zdają sobie sprawę, że każde kolejne samospalenie umacnia tybetańską tożsamość narodową. Po samospaleniu aresztowania obejmują krąg rodzinny i osób najbliższych. Represje zaś oznaczają kary finansowe za wspierających samospaleńców, odbieranie zasiłków, zamykanie klasztorów i innego rodzaju niedogodności życiowe. Oser wskazuje, że samospaleń dokonują przede wszystkim tzw. zwykli ludzie w Tybecie, choć samospalenia nie miały wcześniej nic wspólnego z tybetańską kulturą i tradycją. Jest to wyraz walki nie tylko o niepodległość Tybetu, ale i o przestrzeganie praw człowieka przez ChRL. Według mnichów, którzy tworzą główne ognisko powstałego ruchu społecznego, to brutalność władz chińskich i prześladowania zmuszają ich do samospaleń. Jedną z przyczyn samospaleń o podłożu religijnym jest nacisk stosowany przez chińskie władze wobec mnichów do publicznego wyrzekania się wiary. Ponadto jako przyczyny samospaleń wskazuje się degradację środowiska naturalnego oraz walkę z językiem tybetańskim, swoistą wojnę kulturową, ogólną sinizację i promowanie chińskiego osadnictwa w Tybecie. Szczególnie zaś dotkliwy dla Tybetańczyków staje się rozbudowany system inwigilacji. W ten sposób dochodzi do kolonizacji i systematycznej dewastacji Tybetu przez Chińczyków. Gdyby wskazać w najkrótszej i najbardziej precyzyjnej formie przyczynę samospaleń politycznych w Tybecie

należy pisać o ucisku i dyskryminacji etnicznej⁴⁷. W 2011 r. mnich Kirti Rinpocze przemawiając przed amerykańskimi kongresmenami w Waszyngtonie powiedział, że samospalenia „to najdobitniejszy wyraz zacieklego oporu wobec chińskich rządów i ostateczny akt niestosowania przemocy”⁴⁸. Samospalenia są elementem szerszej strategii biernego oporu, który przyjęli Tybetańczycy, wyrzekając się przemocy. Inaczej jednak jest w ocenie władz chińskich, które z jednej strony zaprzeczają w ogóle istnieniu problemu samospaleń w Tybecie, z drugiej zaś przedstawiają w mediach samospaleńców jako osoby chore psychicznie, aspołeczne, wykluczone ze społeczności na własne życzenie, niedostosowane⁴⁹. Oser za samospalenia wini bezpośrednio Komunistyczną Partię Chin (KPCh) i jej metody rządzenia w monopartyjnym państwie⁵⁰.

Odbiór tybetańskich samospaleń w świecie określić należy jako ambiwalentny. Przykładowo w Australii parlamentarzyści choć popierali walkę Tybetańczyków, to samospalenia nazywali aktami desperacji⁵¹. W oczach społeczności międzynarodowej w Tybecie dochodzi przede wszystkim do łamania praw człowieka. Szczególnym tego wyrazem była postawa Unii Europejskiej złożone za pośrednictwem rządu duńskiego na 20. Sesji Rady Praw Człowieka ONZ w 2012 r. w Genewie. Podkreślono na forum ONZ przyczyny samospaleń Tybetańczyków: łamanie praw kulturowych i walka rządu chińskiego na tle religijnym⁵². Chiny reakcje społeczności międzynarodowej uznały za próbę ingerencji w sprawy wewnętrzne, w tym rządu USA nawołujące Chiny do wyjaśnień tybetańskich samospaleń na arenie międzynarodowej⁵³.

⁴⁷ Oser, dz. cyt., s. 9–10, 13.

⁴⁸ Tamże, s. 16.

⁴⁹ Tamże, s. 39–40.

⁵⁰ Tamże, s. 45, 54, 62.

⁵¹ *Top Australian MPs voice strong support for Tibet issue*, “Tibetan Review” 2012, lipiec-wrzesień, s. 17–18.

⁵² *Gov'ts ask China to address Tibet situation at UN Human Rights Council*, “Tibetan Review” 2012, lipiec-wrzesień, s. 18.

⁵³ *US asks China to address monks' self-immolation causes*, “Tibetan Review” 2011, październik, s. 12.

Postawy Tybetańczyków wiązać mogą się nie tylko z kwestiami represji, ale też i z deficytem uznania dla ich etnicznej odmierności od ludu Han. Jak ukazują dzieje, to właśnie kwestia uznania nie tylko jednostkowego, ale i wobec wspólnoty były przedmiotem obrony bądź walki⁵⁴. Samospalenia świadczą o silnej tożsamości narodowej i tym tropem podążając, można uznać, że do samospaleń nie będzie dochodzić w społeczeństwach o tożsamościach rozmytych, wielorakich, a nawet deiktycznych. Należy jednak mieć na względzie to, że we współczesnym świecie problem tożsamości ma przede wszystkim wymiar indywidualny, stąd być może w Indiach w ogólnej liczbie samobójstw wskazuje się, że samospalenia stanowią bardzo wysoki udział 8,5%, a dla kobiet w tym państwie samospalenie jest najczęstszą formą samobójstwa. Jednak badacze tego zjawiska w Indiach jako przyczyny samospaleń kobiet upatrują przede wszystkim problemy natury psychicznej, w tym depresje oraz kłótnie z mężem⁵⁵, nie wykazując się wrażliwością poznawczą i nie odnosząc tych tragedii do uwarunkowań systemowych lub do potrzeby sprostania kanonom praw człowieka. Badacze samospaleń w innych państwach, takich jak Tadżykistan określają czynniki, które stają się bodźcem do samospaleń dla kobiet, a są to: niski status kobiet w społeczeństwie; łamanie praw kobiet; ekstremalnie wysoka presja socjoekonomiczna i religijna wywierana na kobietach. Historycznie rzecz ujmując, w Tadżykistanie w walce o prawa kobiet w latach 1926–1928 206 kobiet dokonało samospalenia. Jednak zjawisko jest szersze i obejmuje również mężczyzn, a do samospaleń na tle protestu wobec nierozwiązanych bolączek społecznych dochodzi też na innych postsowieckich obszarach, jak w Rosji, Kirgistanie, Uzbekistanie⁵⁶. Można więc określić czynniki wpływające na samospalenie jako ściśle związane z polityką. Wszystkie one, choć nie odnoszą się do zagadnień politycznych bezpośrednio, to wiążą się jednak

⁵⁴ F. Fukuyama, *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, przeł. N. Radomski, Poznań 2012, s. 59.

⁵⁵ L. Vijayakumar, *Indian research on suicide*, "Indian J. Psychiatry" 2010, nr 52, s. 296, 292.

⁵⁶ K. O. Khushkadamowa, *Women's Self-Immolation as a Social Phenomenon*, "Sociological Research" 2010, vol. 49, w różnych miejscach.

z kwestią ludzkiej godności i nastawiania na nią przez co łamane są nie tylko prawa człowieka, ale wręcz tożsamość indywidualna bądź grupowa. Ofiary „systemu” mają poczucie niesprawiedliwego traktowania i nastawiania na ich prawa.

Uważa się, że samospalenia nie są akceptowane społecznie jako forma protestu w przeciwieństwie do strajków głodowych, które zdają się nie naruszać norm społecznych⁵⁷. Na marginesie przypadków samospaleń, podobne cechy władzy, która stosuje ostracyzm, wyklucza, piętnuje, a przede wszystkim stereotypizuje zjawisko protestu i oporu wobec władzy poprzez samobójstwo polityczne ma przypadek Roberta Sandsa (Bobby), który poniósł śmierć w wyniku strajku głodowego w 1981 r. w brytyjskim więzieniu. Jego walkę władza określiła jako wybór jednostkowy i irracjonalny, podkreślając przy tym, że irlandzki bojownik o wolność swego narodu był kryminalistą w świetle prawa z taką kryminalizacją swej działalności sam R. Sands nie zgodził się nigdy⁵⁸.

W Polsce w XXI w. doszło co najmniej do trzech samospaleń z przyczyn politycznych. Samospalencami byli: Piotr Szczęsny w 2017 r. w Warszawie w proteście przeciwko rządowi PiS⁵⁹, Andrzej Filipiak w 2013 r. w Warszawie w związku ze swym złym położeniem materialnym i przeciwko rządowi PO-PSL (ostatnie słowa A. Filipaka: „Rząd mnie wykończył”)⁶⁰, Andrzej Żydek w Warszawie w 2011 r. w proteście przeciwko korupcji rządów premiera Donalda Tuska⁶¹. A. Żydek, który przeżył próbę samospalenia podkreślał w 2013 r., że to przede wszystkim beznadzieja, brak szans na zmianę

⁵⁷ Oser, dz. cyt., s. 57.

⁵⁸ W. Borders, *Sands dies in Northern Ireland jail on the 66th day of hunger strike*, „The New York Times” 5 maja 1989 (on-line), <http://www.nytimes.com/1981/05/05/world/sands-dies-in-northern-ireland-jail-on-the-66th-day-of-hunger-strike.html>, 10.12.2017.

⁵⁹ A. Bielik – Robson, *Czy spełnią się nadzieje Piotra Szczęsnego i Polacy w końcu się przebudzą?* „WysokieObcasy.pl” 10 listopada 2017 (on-line), <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,22618634,czy-spelnia-sie-nadzieje-piotra-szczesnego-i-polacy-w-koncu.html?disableRedirects=true>, 04.12.2017.

⁶⁰ A. Gumowska, *Tata się podpalił*, „Newsweek” 2013 (on-line), <http://www.newsweek.pl/polska/tata-sie-podpalil,105843,1,1.html>, 06.12.2017.

⁶¹ B. Wildstein, *Samospalenie Andrzeja Żydko*, „Rzeczpospolita” 26 września

sytuacji politycznej i niezdolność instytucji publicznych do rozliczania swoich błędów, za które muszą płacić obywatele pchnęła go do samospalenia w imię protestu⁶². Do samospaleń dochodziło także na polskiej prowincji w XXI w., choć ich powody nie są jasne, bo mężczyzna z Chojnic, który podpalił się przed marketem w którym pracował jako ochroniarz, miał tam pracę i stały dochód⁶³. Podobnych samospaleń polski tabloid „Fakt” odnotował kilka w ostatnich latach. Nie łączyły się one jednak z politycznością faktu „samospalenia”⁶⁴. Samospaleńcom zaś nadal zarzuca się choroby psychiczne, problemy osobiste, a nawet zwykłe naśladownictwo za tymi, którzy podpalił się wcześniej⁶⁵.

Jak wynika z wyżej przedstawionego zestawiania samospaleń i stopnia wolności, który można utożsamiać ze stopniem demokratyzacji państwa, samospalenia to zjawisko występujące w państwach świata o różnych reżimach politycznych. Do samospaleń dochodzi także w państwach o reżimach demokratycznych. Niektóre przypadki samospaleń, jak z Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, USA oraz Indiach związane są z protestem wobec wydarzeń w innych państwach. Jeśli zaś dokonać podsumowania, uznając za wiarygodne przedstawione dane ilościowe (choć niepełne), to należy wskazać,

2011 (on-line), <http://www.rp.pl/arttykul/723012-Samospalenie-Andrzeja-Zydka---Bronislaw-Wildstein.html>, 14.12.2017.

⁶² M. Pyza, *Ludzie już tego nie wytrzymują. Pięć pytań do Andrzeja Żydka, który podpalił się w 2011 r. przed kancelarią premiera*, „WPolityce.pl”, <https://wpolityce.pl/polityka/159660-ludzie-juz-tego-nie-wytrzymuja-piec-pytan-do-andrzeja-zydka-ktory-podpalil-sie-w-2011-r-przed-kancelaria-premiera>, 01.12.2017.

⁶³ *Sam podpalił się pod sklepem w Chojnicach, zmarł w szpitalu*, „Fakt” 17 kwietnia 2016 (on-line), <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/trojmiasto/chojnice-29-latek-podpalil-sie-przed-sklepem/gy1pgk1>, 04.12.2017.

⁶⁴ *Dramat w sądzie w Poznaniu. Podpalił się na rozprawie*, „Fakt” 9 marca 2016 (on-line), <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/poznan/mezczyzna-podpalil-sie-w-sadzie-nie-spodobal-mu-sie-wyrok/54yj8em>, 4.12.2017; *Oddał księdzu kluczyki do auta i spalił się przed kościołem*, „Fakt” 4 marca 2015 (on-line), <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/parafianin-spalil-sie-pod-kościołem/zz6p06g>, 01.12.2017.

⁶⁵ T. Ławnicki, *Efekt Wertera. »To jeszcze nie plaga, ale już się zaczyna«*. Można przypuszczać, że samobójstw będzie teraz więcej, „na:Temat” 8 listopada 2017, <http://natemat.pl/222319,to-jeszcze-nie-plaga-ale-juz-sie-zaczyna-mozna-przypuszczacze-samobojstw-bedzie-teraz-wiecej>, 06.12.2017.

Tabela 1. Znane samospalenia z przyczyn politycznych na świecie w XXI w. według państw i kontynentów w odniesieniu do wskaźnika wolności państw według Freedom House

Kontynent	Państwo	Liczba samospaleń z przyczyn politycznych	Wskaźnik „wolności” w państwie (<i>Freedom Rating</i>) wg FH dla ostatniego odnotowanego samospalenia
Afryka	Algieria	1	5,5 (1 – najwyższy stopień wolności, 7 najniższy stopień wolności)
	Etiopia	1	6
	Mauretania	1	5, 5
	Tunezja	1	6,0
Azja	Arabia Saudyjska	1	6,5
	Chiny	38	6,5
	Indie	22	2,5
	Indonezja	1	2,5
	Iran	1	6,0
	Izrael	6	1,5
	Kazachstan	1	5,5
	Korea Płd.	2	2,0
	Sri Lanka	1	1,5
	Wietnam	1	6,0
Australia i Oceania	Australia	2	1,0
	Nauru	2	2,0
Ameryka Północna	Stany Zjednoczone	4	1,0
Ameryka Południowa	Meksyk	1	2,5
Europa	Bułgaria	6	2,0
	Grecja	2	1,5
	Niemcy	1	1,0
	Polska	3	1,5
	Rosja	2	6,5
	Szwajcaria	1	1,0
	Wielka Brytania	2	1,0

Źródło: <https://freedomhouse.org>; https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_self-immolations, 17.12.2017.

że po 2000 r., do znanych opinii publicznej samospaleń politycznych dochodziło częściej w państwach demokratycznych (55 razy), aniżeli w państwach niedemokratycznych (48 razy). Zaznaczyć jednak należy fakt częstszego występowania samospaleń w państwach demokratycznych w proteście przeciwko wydarzeniom w państwach niedemokratycznych (między innymi samospalenia w Indiach w proteście przeciwko prześladowaniom w Tybecie). Elementem protestu może stawać się coraz częściej kształt polityki imigracyjnej w państwie docelowym (samospalenia w Nauru wobec barier australijskiej polityki imigracyjnej), pauperyzacja danej grupy społecznej, bądź rugowanie obyczajów i języka lokalnego na rzecz znaków unifikacji i globalizacji świata. Twierdzenia, jakoby samospalenia były dziełem jedynie osób z problemami psychicznymi są błędem i ignorancją oraz negacją nie tylko warunków ludzkiego życia, ale i ludzkiej natury zdolnej do altruistycznych poświęceń w imię poprawy jakości życia, nie tylko najbliższych, ale i szerszej wspólnoty politycznej o czym świadczą powyżej przedstawione dane.

Zakończenie

Wskazuje się, że samospalenia w silnie zglobalizowanym świecie, mogą być nieskuteczne w drodze do osiągnięcia celów politycznych, a co więcej stają się dla odbiorców polityczną groteską, której z objętnością przypatruje się globalny *homo videns*. Oczywiście staje się, że palące się ludzkie ciało jest głównym medium tłumionej przed światem informacji, prawdy o warunkach, które są ukrywane, zatajane⁶⁶. Poważną rolę w społecznym odbiorze samospaleńców pełnią mass media, trywializujące wydarzenia i nadające im znaczenia sensacji. Szczególnym przykładem mogą być media z okresu PRL, które milczały na temat samospalenia R. Siwca czy obecnie chińskie manipulacje związane z lawiną samospaleń politycznych w Tybecie, czemu odpór próbuje dać publiczna chińska telewizja CCTV.

⁶⁶ C. Makley, *The Sociopolitical lives of dead bodies: Tibetan self-immolation protest as mass media*, "Cultural Anthropology", vol. 30, issue 3, s. 455.

Charakterystyczne jest to, że reżimy niedemokratyczne wskazują na zewnętrzną inspirację samospaleń politycznych. Z drugiej zaś strony można się zgodzić z chińską interpretacją, że młodzi samospaleńcy ulegają presji tybetańskich działaczy niepodległościowych, którzy heroizują czyn samospalenia⁶⁷. Zjawisko samospaleń winno być przedmiotem systematycznych studiów nauk o polityce, gdyż nawet jedno samospalenie, jak Mohameda Bouaziziego w Tunezji w 2010 r., które doprowadziło do wybuchu Arabskiej Wiosny, może stać się iskrą potężnych przemian politycznych⁶⁸.

Rosnąca od 2010 r. liczba samospaleń jest wynikiem nie tylko rosnącej opresyjności globalnego systemu, ale też i wynikiem wraz z nim wzrastającej świadomości obywateli świata. Samospalenia są konsekwencją nastawiania władzy nie tylko na ambicje i aspiracje, ale na kluczowe elementy tożsamości zbiorowej intersubiektywizowanej w jednostce. Nazwa aktu samospalenia jest nieadekwatna do czynu i intencji tzw. samospaleńców, gdyż spalając się z przyczyn politycznych, działają z pobudek altruistycznych i dla dobra społecznego. Samospaleńcy są nośnikami informacji, medium, poprzez które nie tylko indywiduum, ale i całe grupy społeczne próbują komunikować światu swoje położenie, w nadziei koncentracji uwagi światowej opinii publicznej. Samospalenia spotykają się z barierą medialną, gdyż publikowanie i powielanie informacji o nich może stanowić zagrożenie dla *status quo* władzy politycznej, na danym terytorium.

Do samospaleń dochodzi z przyczyn systemowych, które mogą być uwarunkowane kulturowo. Szczególnie w poczuciu braku możliwości zmiany wobec opresyjności systemu. *Samospalenie* oraz *samospaleńcy* to pojęcia, które powinny znaleźć się w słownikach polityki i leksykonach politologii. Każdy akt samospalenia należy rozpatrywać w odniesieniu do uwarunkowań socjopolitycznych, ekonomicznych, historycznych i geopolitycznych społeczeństwa, w któ-

⁶⁷ *Facts about the self-immolations in Tibetan Areas of Ngapa*, <https://www.youtube.com/watch?v=ID1hI528-hA>; *Life in flames: The story behind Tibetan self-immolation*, <https://www.youtube.com/watch?v=dQqqk2JLfmQ>, 12.12.2017.

⁶⁸ I. Watson, J. Karadsheh, *The Tunisian fruit seller who kickstarted Arab uprising*, CNN 22 marca 2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/03/22/tunisia.bouazizi.arab.unrest/index.html>, 14.12.2017.

rych doń dochodzi. Samospalenia bez względu na długość i szerokość geograficzną wykorzystywane są jako narzędzie walki politycznej przez skonfliktowane strony. Głównym kanonem odwołań ideowych dla samospaleńców jest kanon praw człowieka. Samospaleńcy tworzą niesformalizowany, globalny, ruch protestu nawiązujący swą retoryką i symboliką do ruchów pacyfistycznych, którego celem jest zmiana polityczna, w jego skład wchodzi przedstawiciele różnych nacji, klas, grup społecznych i zawodów z różnych stron świata. W wyniku przeprowadzonego badania potwierdzono hipotezę, stanowiącą przypuszczenie, że do samospaleń o podłożu politycznym dochodzi nie z przyczyn osobistych i psychologicznych, ale kulturowych i politycznych, a szczególnie w wyniku braku możliwości spełniania aspiracji i ambicji jednostkowych i grupowych w określonych systemach politycznych. Do samospaleń z przyczyn politycznych dochodzić będzie wszędzie tam, gdzie łamane będą prawa człowieka, zapisane w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁶⁹. Samospaleńcy będą też występować w państwach wysokorozwiniętych o reżimach demokratycznych, podejmując altruistyczną próbę walki o prawa uciśnionych grup i jednostek w państwach niedemokratycznych. Taka tendencja może się nasilać w przyszłości wraz ze wzrostem penalizacji rodzin, sąsiadów i znajomych samospaleńców w państwach niedemokratycznych. W państwach demokratycznych samospaleńcy mogą też występować przeciwko „punktowym” naruszeniom praw człowieka przez rządzących i władzę w różnych wymiarach. Należy prowadzić pogłębione studia nad zjawiskiem samospaleń politycznych, również w kierunku pełniejszego, teoretycznego, rozpoznania tego fenomenu oraz wyjaśnieniu czy samospaleńcy tworzą nowy ruch społeczny.

⁶⁹ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, 16.12.2017.

Bibliografia

- Ahmadi A., Mohammadi R., Schwebel D. C., Yeganeh N., Sourosh A., Bazargan-Hejazi S, *Familial Risk Factors for Self-Immolation: A Case-Control Study*, "Journal of Women's Health" 2009, vol. 18.
- Bielawski K., *Samospalenia Tybetańczyków – już terroryzm czy jeszcze nie?*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku. Holistyczna ocena bezpieczeństwa: aspekt współczesny” 2014, nr 31.
- Bielik-Robson A., *Czy spełnią się nadzieje Piotra Szczęsnego i Polacy w końcu się przebudzą?* „WysokieObcasy.pl” 10 listopada 2017, <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,22618634,czy-spelnia-sie-nadzieje-piotra-szczesnego-i-polacy-w-koncu.html?disableRedirects=true>, 04.12.2017.
- Biggs M., *Dying Without Killing: Self-Immolation 1963–2002*, [w:] *Making Sense of Suicide Mission*, red. D. Gambetta, Oxford 2005.
- Bukusiński T., *Demokracja jako ideologia*, „Filio-Sofia” 2016, nr 35.
- Borders W., *Sands dies in Northern Ireland jail on the 66th day of hunger strike*, “The New York Times” 5 maja 1989 (on-line), <http://www.nytimes.com/1981/05/05/world/sands-dies-in-northern-ireland-jail-on-the-66th-day-of-hunger-strike.html>, 10.12.2017.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2006.
- Dziubka K., *Ponowoczesny człowiek publiczny i jego markery mentalno – kulturowe*, „Filio-Sofija” 2014, nr 24/(1).
- Dramat w sądzie w Poznaniu. Podpalił się na rozprawie*, „Fakt” 9 marca 2016 (on-line), <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/poznan/mezczyzna-podpalil-sie-w-sadzie-nie-spodobal-mu-sie-wyrok/54yj8em>, 04.12.2017.
- Drygas M., *Usłyszenie mój krzyk*, 1991, <https://www.youtube.com/watch?v=S9pBu5rffAA>, 11.12.2017.
- Encyklopedia PWN* (on-line), <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/samospalenie.html>, 11.12.2017.
- Facebook censored Tibet self-immolation video to eye China market?*, “Tibetan Review” 2015, January-February.
- Facts about the self-immolations in Tibetan Areas of Ngapa* (on-line), <https://www.youtube.com/watch?v=ID1hI528-hA>, 12.12.2017.
- Freedom in the World 2018*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>, 08.02.2018.
- Fukuyama F., *Historia tadu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, przeł. N. Radomski, Poznań 2012.
- Fukuyama F., *Koniec historii i ostatni człowiek*, przeł. T. Bieroń, M. Wichrowski, Kraków 2017.
- Gov'ts ask China to address Tibet situation at UN Human Rights Council*, “Tibetan Review” 2012, lipiec-wrzesień.

- Gumowska A., *Tata się podpalił*, „Newsweek” 2013 (on-line), <http://www.newsweek.pl/polska/tata-sie-podpalil,105843,1,1.html>, 06.12.2017.
- Gwiazda A., *Nierozwiązany problem nierówności*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 2/(42).
- Holland A., *Burning Bush*, zwiastun HBO (on-oline), <https://www.youtube.com/watch?v=ZlvshoNsY7g&t=45s>, 19.12.2017.
- Hołyst B., *Suicydologia*, Warszawa 2012.
- Kapsa I., *Nowe ruchy społeczne I ich wpływ na funkcjonowanie systemów politycznych*, [w:] *Uczestnictwo polityczne w ujęciu teoretycznym i praktycznym*, red. K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk, R. Ożarowski, Gdańsk 2017.
- Khushkadamowa K. O., *Women's Self-Immolation as a Social Phenomenon*, “Sociological Research” 2010, vol. 49.
- Klementewicz T., *Stawka większa niż rynek. U źródeł stagnacji kapitalizmu bez granic*, Warszawa 2015.
- Langer T., *Amerykańska wersja analizy systemowej w nauce o państwie*, Warszawa 1977.
- Laska A., *Teoria polityki: próba ujęcia integralnego*, Bydgoszcz 2017.
- Life in flames: The story behind Tibetan self-immolation* (on-line) <https://www.youtube.com/watch?v=dQqqk2JLfmQ>, 12.12.2017.
- Ławnicki T., *Efekt Wertera. »To jeszcze nie plaga, ale już się zaczyna«*. Można przypuszczać, że samobójstw będzie teraz więcej, „na:Temat” 8 listopada 2017 (on-line), <http://natemat.pl/222319,to-jeszcze-nie-plaga-ale-juz-sie-zaczyna-mozna-przypuszczac-ze-samobojstw-bedzie-teraz-wiecej>, 06.12.2017.
- Makley C., *The Sociopolitical lives of dead bodies: Tibetan self-immolation protest as mass media*, “Cultural Anthropology”, vol. 30, issue 3.
- mz, *Samospalenie przed sądem?*, „chojnice24.pl” 4 listopada 2013 (on-line), <http://chojnice24.pl/artukul/16890/samopodpalenie-przed-sadem/>, 14.12.2017.
- Nowy Testament: Ewangelia według św. Mateusza*, Mt 27 (on-line), <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=363&slowa=judasz>, 13.12.2017.
- Oddał księdzu kluczyki do auta i spalił się przed kościołem*, ”Fakt” 4 marca 2015 (on-line), <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/parafianin-spalil-sie-pod-kosciolem/z6p06g>, 01.12.2017.
- Oser (Tsering Woeser), *Tybet płonie*, przeł. A. Kozieł, Warszawa 2017.
- Park B., *Sociopolitical context of self-immolations in Vietnam and South Korea*, “Archives of Suicide Research” 2004, nr 8.
- Piketty T., *Kapitał w XXI wieku*, przeł. A. Bilik, Warszawa 2015.
- Płachciak A., *Sena koncepcja rozwoju jako wolności a idea »sustainable development«*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2010, vol. 13, nr 1.
- Political Self-Immolation*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_self-immolations, 17.12.2018.

- Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 listopada 2009 r., sygn. II FZ 459/09.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka.*
- Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym. System Prawa Karnego*, t. 10, red. J. Warylewski, Warszawa 2016.
- Pyza M., *Ludzie już tego nie wytrzymują. Pięć pytań do Andrzeja Żydka, który podpalił się w 2011 r. przed kancelarią premiera*, „WPolityce.pl”, <https://wpolityce.pl/polityka/159660-ludzie-juz-tego-nie-wytrzymuja-piec-pytan-do-andrzeja-zydka-ktory-podpalil-sie-w-2011-r-przed-kancelaria-premiera>, 01.12.2017.
- Ryszard Siwiec *samospalenie 8 września 1968*, <https://www.youtube.com/watch?v=IhjRS9PWBwk>, 11.12.2017.
- Sam podpalił się pod sklepem w Chojnicach, zmarł w szpitalu*, „Fakt” 17 kwietnia 2016 (on-line), <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/trojmiasto/chojnice-29-latek-podpalil-sie-przed-sklepem/gy1pgk1>, 04.12.2017.
- Samospalenie Siwca przeszło niezauważone*, „dziennik.pl” 8 września 2008, <http://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/79808,samospalenie-siwca-przeszlo-niezauwazone.html>, 11.12.2017.
- Shemesh Y., *Suicide in the Bible*, “Jewish Bible Quartely” 2009, vol. 37, nr 3.
- Sowa A. L., *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.
- Symbol zdradzonego pokolenia*, 19 stycznia 2017, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/763130,Jan-Palach-symbol-zdradzonego-pokolenia>, 12.12.2017.
- Top Australian MPs voice strong support for Tibet issue*, “Tibetan Review” 2012, lipiec-wrzesień.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie uczczenia pamięci Ryszarda Siwca z dnia 6 marca 2009 r.
- Ulicka G., *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Warszawa 1993.
- US asks China to address monks' self-immolation causes*, “Tibetan Review” 2011, październik.
- Verini J., *A terrible act of reason: when did the self-immolation become the paramount form of protest?*, “The New Yorker” 16 maja 2012.
- Vijayakumar L., *Indian research on suicide*, “Indian J. Psychiatry” 2010, nr 52.
- Wałdoch M., *Dociekliwi jako nowy ruch społeczny: aspekty polityczne prawa dostępu do informacji publicznej w Nowej Zelandii*, „Politeja” 2017, nr 48.
- Watson I., Karadsheh J., *The Tunisian fruit seller who kickstarted Arab uprising*, CNN 22 marca 2011.
- Wildstein B., *Samospalenie Andrzeja Żydka*, „Rzeczpospolita” 26 września 2011 (on-line), <http://www.rp.pl/artykul/723012-Samospalenie-Andrzeja-Zydka---Bronislaw-Wildstein.html>, 14.12.2017.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie VI Wydział Cywilny z dnia 13 marca 2017, sygn.VI ACa 1405/15, www.orzeczenia.ms.gov.pl, 11.12.2017.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 31 marca 2017 r., sygn. II OSK 1926/15.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Białymstoku z dnia 19 stycznia 2016 r., sygn. II SA/Bk 627/15.

Self-immolators as a new social movement? An attempt to systemize phenomenon in integral and system conceptualization

Summary: In this paper an author highlight that political self-immolation has been occurring for nearly two thousand years and the main center of this phenomenon is in Asia. Unification of attitudes and globalization are factors that in a flash spread information around the world. This means that about self-immolation everyone, potentially, know in a minute after it occur. Against common knowledge self-immolation are done because of socio-political reasons, deeply altruistic and not because of psychological reasons or unadjustedness of self-immolators as proposed by representatives of nondemocratic regimes. Self-immolation phenomenon is worth of permanent observation by political scientists as they may lead to political changes of great importance as it was in Tunisia (2010). Those who have power and authority by breaking human rights are responsible for self-immolation acts.

Keywords: self-immolation, system analysis, social movements, globalization, human rights.